

AZ ALTERNATÍV SPIRITUALITÁS MAGYARORSZÁGI VONATKOZÁSAI

Narratívaelemzés

Polgár L. Csenge

luca.csenge.polgar@gmail.com

DOI: 10.20520/JEL-KEP.2024.4.75

Absztrakt

A tanulmány betekintést nyújt az alternatív spiritualitás történelmi előzményeibe, ismerteti főbb jellegzetességeit, illetve kitér a vallási jelenség szakirodalmi megnevezését övező nehézségekre. Emellett bemutatja egy 2023-ban végzett kutatás eredményeit, amely során 13 Magyarországon aktív alternatív spiritualitás segítővel készült narratív interjú. Az interjúalanyok az alternatív spiritualitás hagyományaihoz kötődő gyakorlati rendszereken keresztül nyújtanak tanácsadást, támogatást a hozzájuk forduló személyeknek. Az interjúalanyok narratívái betekintést nyújtanak abba, miként jutottak el az alternatív spiritualitás mellett való elköteleződésig, milyen módon kapcsolódnak más szereplőkhöz az alternatív spirituális színtéren, hogyan kommunikálnak a kívüllág számára az általuk nyújtott szolgáltatásokról és spirituális meggyőződéseikről, illetve miként értelmezik az alternatív spiritualitást más vallási intézményekkel összefüggésben.

Kulcsszavak

alternatív spiritualitás, New Age, ezotéria, vallásszociológia, narratívaelemzés

ALTERNATIVE SPIRITUALITY IN HUNGARY

Narrative analysis

Polgár L. Csenge

Abstract

The study provides an insight into the historical background of alternative spirituality, describes its main characteristics, and addresses the difficulties surrounding the definition of the phenomenon in scholarly literature. In addition, the study reports the results of a research conducted with 13 Hungarian alternative spiritual counsellors, through narrative interviews. The interviewees offer advice and support to their clients through practices linked to alternative spiritual currents. The narratives of the interviewees provide insights into how they came to engage in alternative spirituality, how they relate to other actors in the field of alternative spirituality, how they communicate their services and spiritual beliefs to the outside world, and how they interpret alternative spirituality in relation to other religious institutions.

Keywords

alternative spirituality, New Age, esotericism, sociology of religion, narrative interview

AZ ALTERNATÍV SPIRITUALITÁS MAGYARORSZÁGI VONATKOZÁSAI

Narratívaelemzés

Polgár L. Csenge

luca.csenge.polgar@gmail.com

Bevezetés

Napjaink vallási jelenségei közül kitűnik számos gyakorlat, amelyeket első ránézésre nehéz egyértelmű irányzathoz kapcsolni. Azok, akik rendszeresen vetnek Tarot kártyát, asztrológiai elemzésen keresztül kívánnák jobban megérteni önmagukat és az univerzum működését, vagy vezetett meditáción keresztül igyekeznek feltárni a reinkarnáció során elfeledett előző életeik rejtjelmeit, esetleg energiagyógyászat segítségével kezelik önmagukat – és a sort még számos gyakorlattal és meggyőződéssel folytathatnánk –, gyakran „spirituális” személyként hivatkoznak önmagukra. Aki azonban alaposabban meg kívánja érteni a „spirituálisként” emlegetett gyakorlatok mögött meghúzódó rendszert, rövid időn belül tanácstalannak érezheti magát a rendelkezésre álló információk sűrűjében. Bőséges számban elérhetők alternatív spiritualitáshoz köthető könyvek, kurzusok, applikációk és előadások, amelyből az érdeklődő inspirálódhat, de ezek közül egyik sem emelkedik ki, mint általánosan elfogadott, megalapozó tudás. Azon kívül, hogy nem állapítható meg egyértelmű hierarchia az elérhető tanítások fontosságát illetően, az alternatív spirituális körökben népszerű tartalmak gyakran valamilyen egyéb, intézményesült vallási irányzathoz köthetők (de ezek lehetnek első ránézésre egymással ellentétben álló művek). Az alternatív spiritualitás egyik meghatározó jellemzője ugyanis éppen az, hogy ezen világnézet képviselői előszeretettel ötvöznék olyan elemeket a hitrendszerükben, amelyek egymástól világosan különálló vallásokból származnak. A tanulmány első fejezetének célja, hogy eligazítsa az olvasót az alternatív spiritualitással kapcsolatos tudnivalók bőségében. A második fejezet egy 2023-ban végzett kutatás¹ eredményeit összegzi, amely során 13 alternatív spirituális segítővel készült narratív interjú. A Magyarországon aktív interjúalanyok a kutatás ideje alatt az alternatív spiritualitás hagyományaihoz kötődő gyakorlati rendszereken keresztül nyújtottak tanácsadást, támogatást a hozzájuk forduló személyeknek.

¹ A kutatás eredetileg a szerző „Alternatív Spiritualitás – Az alternatív spirituális segítői hivatás vizsgálata” című szakdolgozatának részeként készült (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Szociológia MA). A tanulmány elsősorban azon kutatási eredményeket összegzi, amelyeket a szerző a PPKE Társadalomtudományi Doktori Iskola bemutatkozó workshopján adott elő, 2024. szeptember 27-én.

Az alternatív spiritualitás fogalmáról és jellegzetességeiről

Az alternatív spiritualitás szakirodalmának átláthatóságát jelentősen megnehezítik a jelenség megnevezésének, definiálásának eltérő megközelítései (Szilárdi – Sárközy 2017:11). Az olvasó számos kifejezéssel találkozhat a szakirodalmat tanulmányozva, amelyek mintha ugyanazt a jelenséget akarnák körülírni. Heidl Sára és Szilárdi Réka a New Age, ezoterikus vagy spirituális jelző keveredésére hívja fel a figyelmet (Heidl – Szilárdi 2022: 84), de a jelenséget kutató szakemberek számos további, jelentésében egymással összefonódó variációt papírra vetettek már (pl. New Age spiritualitás, New Age mozgalom, poszt-keresztény spiritualitás, vagy éppen alternatív spiritualitás). A jelenséget tárgyaló szakirodalomban eleinte következetesen a New Age, vagy New Age mozgalom kifejezés dominált (Kamarás 1993, Sutcliffe – Gilhus 2014: 6), az egyéb megnevezési formáknak ezen kifejezés árnyékában kellett elismertségre szert tenniük, ám egyik sem vette át egy az egyben a New Age helyét. A tanulmányban az alternatív spiritualitás kifejezést használom, tekintve, hogy ezt tartom a legmegfelelőbbnek a New Age megnevezés leváltására egy olyan periódusban, amikor a vizsgált vallási jelenség képviselői már nem „New Agesként” tekintenek önmagukra (MacKian 2012: 7). A fogalomhasználat megindoklásához azonban szükséges röviden áttekintenünk az alternatív spiritualitás történeti előzményeit.

A New Age mozgalom alapját jelentő vallási nézetek az 1970-es években terjednek el, főként az Egyesült Államokban kialakuló közösségek hatására, különös tekintettel a kaliforniai ellenkulturális hatásokra (Hanegraaff 1996: 97). Ahogyan arra Wouter Hanegraaff rámutat, az 1970-es években fellendülő New Age mozgalom előfutárának az 1950-es években, az Egyesült Államokban elterjedt ufó-kultuszokat tekinthetjük. Ebben az időszakban számos csoport különült el világnézeti alapon a többségi társadalomtól, egy közelgő apokalipszist hirdetve. Az általuk vizionált apokalipszis sajátosságát az jelentette, hogy úgy hitték, a jelen világ végével el fog jönni egy új korszak, amely materiális síkon fog megvalósulni. Úgy gondolták, a világ végét jelentő csapásokat csak azok fogják túlélni, akiknek a tudata rá tud hangolódni az utána következő evilági kultúra tulajdonságaira. Ezt követően, az 1960-as években az angolszász világban további ellenkulturális közösségek alakultak ki, túlmutatva az Egyesült Államok területén. Az egyik leghíresebb alternatív közösség ebből az időszakból a skóciai Findhorn volt (Hawken 1980, Rigby – Turner 1972 idézi Hanegraaff 1996: 96). A korszakban meghatározó alternatív csoportok felfogása közötti hasonlóságokra, illetve a nézeteik változására David Spangler hívta fel írásában a figyelmet (Spangler 1984: 34–35 idézi Hanegraaff 1996: 96), miután több közösséget is megjárta, és befolyásos szerepet töltött be a Findhorn működésében. Míg korábban az eljövendő világ végét inkább passzívan várták, az újabb közösségek esetében ezt a hozzáállást felváltotta egyfajta „úttörő attitűd”; az alternatív közösségek tagjai arra sarkallták egymást, hogy úgy kezdjenek el élni, mintha az apokalipszist követő „Új Korszak” már elérkezett volna. Abban bíztak, hogy ezzel az egész világot meghatározó átalakulás előlosaivá válhatnak (Hanegraaff 1996: 96). A tágabb értelemben vett New Age ezekből a kezdeményezésekből nőtt tovább azáltal, hogy egyre többen felismerték a különböző alternatív eszmék és törekvések közötti hasonlóságokat, és ezeket elkezdték egy mozgalom alkotóelemeiként felfogni. A jelenség mozgalmi jellege abból fakad, hogy bár emberek széles körét befolyásolta a New Age gondolatvilága, az egyes, New Age-hez kapcsolódó személyek az intézményi hovatartozásuk, konkrét céljaik meghatározása és a közös célok elérésére irányuló stratégiájuk tekintetében nagyon eltérőek voltak (Melton 2007: 79). A közösen osztott meggyőződések alapja az a nézet volt, miszerint az „Új Korszak” az emberek elkötelezettségének hatására, egy természetfeletti területre kiterjedő evolúciós folyamat eredményeként fog kialakulni. Bár az elképzelés hívei hangsúlyozták az emberi cselekedetek kiemelt jelentőségét, a korabeli hangadó személyek valószínűsítették, hogy a kritikus átmeneti fázis emberfeletti entitások beavatkozásával fog tudni megvalósulni (Hanegraaff 1996: 101).

Az eljövendő „Új Korszak” felfogásuk szerint szorosan kapcsolódik az asztrológiai alapon leírt nagy csillagászati ciklusokhoz – ebből fakad az „Új Korszakot” leíró Vízöntő kora elnevezés.²

A New Age kifejezés tehát a vallási lelkesedés egy olyan hullámára utal, amely az 1970-es években jelent meg, és az 1980-as években végigsöpört a Nyugaton, majd az évtized végével el is kezdett alábbhagyni. Mindezek ellenére a New Age nem tűnt el nyomtalanul a modern vallási térképről. A korábbi, hangsúlyosan ellenkulturális mozgalom átalakuláson ment keresztül, melynek következtében beépült a mainstream kultúrába (Albanese 2007: 496–516, Hanegraaff 2009: 345, MacKian 2012 idézi Taves – Kinsella 2014: 84). Mindeközben megfigyelhető, hogy 1981 és 2000 között 14 nyugati országban³ dinamikusan nőtt azoknak a száma, akik olyan módon élik meg a spiritualitással való kapcsolatukat a mindennapjaikban, amely nem sorolható be egy egyházas vallásossági forma keretei közé (Houtman – Aupers 2007: 316). A New Age mozgalom lecsengése az 1990-es években ment végbe, ám éppen ekkoriban jelentek meg nagyobb számban olyan tanulmányok, amelyek a korábbi években megfigyelt jelenségekből kiindulva igyekeztek felvázolni a mozgalom helyét a modern Nyugat vallási színterén (Melton 2007: 77). Ezeknek a műveknek a fogalomhasználata eredményezte a szakirodalom fáziskésését az alternatív spirituális irányzattal azonosulók körében bekövetkező fogalomváltáshoz képest. J. Gordon Melton ugyanis rámutat, hogy az 1990-es években már egyre több olyan, korábban „New Ages”-ként elismert szerzők által kiadott írás jelent meg, amelyekben már a meggyengült mozgalom tagjai kezdik el mellőzni a New Age kifejezést, az „Új Korszakra” való készülés helyett egyéb spirituális ügyekre helyezve a hangsúlyt (Melton 2007: 90). A New Age kifejezést így az itt tárgyalt közeg maga mögött hagyta (Fuller 2001: 99), ezzel átadva a helyét egy korszaknak, amit a fogalmi homályosság jellemez a közbeszédben és a szakirodalomban egyaránt (Tromp – Pless – Houtman 2024). Azáltal, hogy az említett szerzők, tanítók és közösségek már nem a Vízöntő korának várakozására alapozták spirituális életüket, a New Age megnevezés meglátásom szerint kiüresedetté vált. Annak ellenére, hogy ez a változás nem maradt reflektálatlanul a szakirodalomban, a New Age helyét nem vette át egy olyan általánosan elfogadott kifejezés, amely hasonlóan egyértelmű módon határolta volna be az átalakult jelenséget. A megnevezések sokfélesége azonban akadályozza a jelenség mélyebb megértésére irányuló törekvések gördülékenységét.

Amellett foglalkozom állást, hogy a szakirodalomban felsorakoztatott lehetőségek közül az alternatív spiritualitás kifejezés tükrözi legjobban a vallási irányzat természetét. Ez a megnevezés összhangban van a tárgyalt miliő önmeghatározásával; az ide sorolható személyek napjainkban általában „spirituálisként” hivatkoznak önmagukra, illetve angol nyelven a „spiritual” kifejezést használják előszeretettel a különböző nyugati ezoterikus praktikákat és egyéb vallási elemeket ötvöző vallási irányt követő személyre nézve (Tromp – Pless – Houtman 2024: 61). Mindezek ellenére nem tartom megfelelő megoldásnak egy az egyben a „spirituális” kifejezéssel leváltani a korábbi New Age-t, tekintve, hogy a spiritualitás egy jóval átfogóbb

² A Hanegraaff által elemzett New Age irodalom szerzői az elmúlt kb. 2000 évet, amelyet a kereszténység uralt, a Halak korának nevezik (és természetesen azt a tényt, hogy a korai egyház a halat Krisztus szimbólumaként használta, jelentős információként tartották számon). Az elképzelés szerint a Halak korát követő Vízöntő kora szintén kb. 2000 évig fog tartani, amelyet feltehetően egy másik korszak követ majd (Hanegraaff 1996: 101).

³ Houtman és Aupers a World Values Survey (1981, 1990, 2000) adatai alapján végzett elemzést a következő országokra nézve: Franciaország, Nagy Britannia, Nyugat-Németország, Olaszország, Hollandia, Dánia, Belgium, Spanyolország, Írország, Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Norvégia, Svédország és Izland (Houtman – Aupers 2007: 310).

fogalom.⁴ Ahogyan arra Nancy Ammerman rámutat, a spiritualitás ernyőmegnevezés önmagában nem elégséges az amerikai és európai kultúrában jelen levő spiritualitások sokféleségének kifejezésére (Ammerman 2013: 276). A szakirodalomban megjelenő megnevezési alternatívák közül az alternatív spiritualitás kifejezés alkalmas arra, hogy világosan jelölje a spiritualitásnak azt a lehatároltabb területét, amelynek gyakorlóit általában Európában, illetve az Amerikai Egyesült Államokban találjuk, és amelyre a különböző vallási elemek és ezoterikus praktikák ötvözése jellemző. Teljesen jogosan merült fel viszont az olvasóban a kérdés, hogy tulajdonképpen mihez képest is alternatív ez a spiritualitási forma?

Egyrészt, az alternatív spiritualitás képviselői jellemzően úgy prezentálják hitrendszerüket, mint amely elutasítja az intézményesülést, és szembe megy az intézményes vallások „dogmatikus jellegével” (Berghuijs et al. 2013: 778). Jan Kapusta és Zuzana Marie Kosticová felhívják rá a figyelmet, hogy ezt az alternatív spiritualitás területén megfigyelhető álláspontot érdemes inkább diszkurzív stratégiaként megközelíteni, mint feltétel nélkül elfogadni. Ezen diszkurzív stratégia a vallási (és gyakran egyéb társadalmi) intézményeket az emberi szabadságot korlátozó mechanizmusként prezentálja, a hierarchikus berendezkedést egyenlőtlenségekkel átitatott hatalmi rendszerekként jellemzi, a hivatalos tanokat pedig vakon követendő dogmákként értelmezi. Mindezekkel szemben a diskurzus képviselői a „spiritualitásra” úgy tekintenek, mint egy egyetemes emberi képesség és szükséglet, amely nem feltétlenül egy adott valláson keresztül nyilvánul meg. Ha mégis egy „intézményes vallással” összefüggésben létezik, fennáll a veszélye, hogy az adott vallás által támasztott követelmények indokolatlanul korlátozzák az egyén kibontakozását spirituális útján. Az alternatív spiritualitás diskurzusaiban jellemző a hasonló korlátozások elnyomásként való értelmezése. Központi gondolat, hogy az egyéneknek korlátozások nélkül kéne törekedniük a lelki kibontakozásra (Kapusta – Kosticova 2020: 193). Másrészt, ez a vallásossági forma valójában alternatívát képvisel a vallásosság azon „hagyományos” felfogásával szemben, amely szerint a hívőknek egyértelmű módon kizárólag egy vallási irányzathoz kell besorolódniuk, határozottan elutasítva más vallási hagyományokhoz tartozó hittételeket. Az alternatív spirituális világnézetet vallók egyik meghatározó gondolata ugyanis éppen az, hogy az egyes személyek intuíciójára alapozva teret engednek a különböző vallási hagyományok elemeinek ötvözésének. Az alternatív spiritualitás intézményesülésének gondolatát pedig határozottan elutasítják, tekintve, hogy az én belső megérzését tartják követendő iránytűnek külső autoritások követése helyett (Heelas 1996: 21).

Az alternatív spirituális tanításokban rendre visszatérő elem továbbá a nyugati kultúra kritikája. Bár az alternatív spiritualitáshoz kapcsolódó irányzatok és gyakorlatok közötti hasonlóság nem mindig egyértelmű első látásra, Steven Sutcliffe és Marion Bowman rámutat, hogy a különálló émiikus diskurzusok és struktúrák, gyakorlatok között kapcsolódási pontot jelent a nyílt és dinamikus feszültség a „hivatalos” vallások és a szekuláris tudomány bizonyos eszméivel kapcsolatban. A szerzőpáros meglátása szerint az alternatív spiritualitáshoz kapcsolódó áramlatok önértelmezésében mind ott rejlik az „alternatív” jelleg, különbséget csupán ennek az intenzitásában fedeztek fel (legyen ez határozott szembenállás a kritizált intézménnyel, vagy egyéb opciók felmutatása a változtatni kívánó közösség számára) (Sutcliffe – Bowman 2000: 2). A kritizált elemekkel szemben a tanításaikkal igyekeznek alternatívát mutatni a nyugati társadalmak számára (Hanegraaff 2000). Az alternatív spiritualitás megnevezés tehát erre a kultúrkritikai mozzanatra is megfelelően reflektál. A kritikai meglétesések mögött meghúzódó jellemző meggyőződés szerint a társadalom lehetne másmilyen, mint amilyen most, és szükség is lenne arra, hogy megváltozzon. Wouter Hanegraaff meglétesa

⁴ A „spirituális” szó és az általa megjelölt jelenségek nemcsak a nyugati ezoterikus hagyományokkal kapcsolatban, hanem a kereszténységben, az iszlámban, a buddhizmusban és más kulturális hagyományokban is jelen vannak (Knoblauch 2010: 29).

szerint (Hanegraaff 2000) ez az elégedetlenség a mindennapi valósággal kapcsolatban az alternatív spirituális miliő tagjainak azt a benyomását fejezi ki, miszerint a mainstream kultúra nem ad teret az emberi tapasztalás bizonyos dimenzióinak. Hanegraaff az általa tanulmányozott alternatív spirituális anyagokból kiindulva további elemeire bontotta a miliő kultúrákritikáját. Először is, az alternatív spiritualitást képviselők elutasítják a dualizmus számos megnyilvánulási formáját, legyen az terapeutikus (pl. a test és szellem között feltételezett éles válaszvonal feltételezése, illetve a gyógyítás és spirituális fejlődés külön tárgyalása), a vallási (pl. Isten, mint teremtmény szembeállítása a teremtmény lényekkel), vagy a gazdasági (pl. az ember természettel való szembeállítása). Az elgondolás szerint a dualisztikus gondolkodási formák „holisztikus” alternatívákkal cserélendők le: a holisztikus alternatíva szerint például az egyes terápiáknak arra kell törekednie, hogy az ember egészét gyógyítsák a test és szellem külön kezelése helyett; amellett foglalnak állást, hogy Isten és ember legmélyebb esszenciájukban egyek, az emberiségnek pedig újra fel kell fedeznie elvesztett kapcsolatát a természettel. Másodszor, az alternatív spirituális miliőre jellemző gondolkodásmód ellenzi a redukcionizmus különböző formáit. Például a miliő tagjai elutasítják a gondolatot, miszerint az univerzum egy élettelen mechanizmusként fogható fel. Az univerzumhoz úgy viszonyulnak, mint egy szellemi erő által áthatott, élő organizmushoz. Ezen túl elutasítják a gondolatot, miszerint a spiritualitás dimenziója pusztán materiális folyamatokra lenne redukálható (Hanegraaff 2000: 291).

Az alternatív spiritualításra jellemző eklektikus, egyes hittételeket korlátok nélkül ötvöző magatartás értelmezésével kapcsolatban jelentős nézeteltéréseket találunk a szakirodalomban. Heidl és Szilárdi szavaival élve a rendre felmerülő dilemma, hogy „vajon átláthatatlan heterogenitásról és szinkretizmusról van-e szó, vagy pedig valami ténylegesen összetartja ezeket a vallási eszméket és csoportokat?” (Heidl – Szilárdi 2022: 85). Az egyik álláspont szerint az irányzat valójában nem más, mint a különböző vallási tanítások tetszőleges összeválogatása, mélyebb értelem nélkül (Hamilton 2000, Possamai 2003 idézi Houtman – Aupers 2007). Ezzel a nézettel szemben foglal állást többek között Heelas (1996), Hanegraaff (2007), valamint Aupers és Houtman (2006), akik az alternatív spiritualításra jellemző sokszínűség mögött meghúzódó átfogó jellegzetességekre mutatnak rá. Stef Aupers és Dick Houtman szerint az alternatív spiritualításban elmélyülő személyek hajlama a különböző vallási elemek „barkácsolására” nem jelenti azt, hogy világnézetük nélkülözi azokat a mélyebb meggyőződéseket, amelyek koherenciát biztosítanak a „spirituális szupermarketben”⁵ összeválogatott tanok és gyakorlatok számára. A szerzőpáros az alternatív spiritualitás területén tanító személyekkel készült interjúk kutatásuk alapján arról számol be, hogy az általuk vizsgált közegre egyfajta perennalista megközelítés volt jellemző. A perennalista megközelítés értelmében a vallások és spirituális gyakorlatok területén „sok út van, de csak egy igazság” (Aupers – Houtman 2006: 6). A különböző tételek „összebarkácsolása” tehát azon az alapon vált működőképesé, hogy az interjúalanyok kiemelték, ezek a hagyományok meglátásuk szerint végsősoron ugyanarra a háttérben meghúzódó igazságra utalnak. Ennek a gondolatnak az elfogadása motiválta őket arra, hogy szabadon kísérletezzenek különféle hagyományok elemeivel, hogy felfedezhessék, mi az, ami számukra „működik”. A szerzők felidézik Paul Heelas megállapítását, miszerint az alternatív spirituális körökben visszatérő a gondolat, hogy az egyének olyan dolgok miatt nem tudnak megfelelően működni, kiteljesedni, amelyeket a többségi társadalom nevelt beléjük (Heelas 1996 idézi Aupers – Houtman 2006: 7). A „szocializált” énnel szemben beszéltek az énjüknek azon részéről, amely kapcsolódni tud azzal a spirituális tartománnyal, amely holisztikus módon összekapcsol „mindent”, ezzel feloldva a

⁵ A népszerű „spirituális szupermarket” metafora – miszerint az egyes vallási irányzatok piaci versenyhelyzetbe kerülésével az emberek a korábbinál nagyobb „választék” előtt állva tudják eldönteni, mi áll hozzájuk közel – rendszeresen megjelenik az alternatív spiritualitást tárgyaló szakirodalomban, bár nem mentes a pejoratív értelmezésektől (Bowman 1999: 182).

modern emberben gyökerező elidegenedettség élményét (Houtman – Aupers 2007: 307). Az elképzelés szerint a „hétköznapi”, „hagyományos” vagy „szocializált” én, amelyet a társadalmi intézmények „hamis” vagy „irreális” termékeként illusztráltak, szemben áll a „mélyebb”, „igaz” vagy „hiteles” énnel (Aupers – Houtman 2006: 7). Meggyőződésük, hogy a „hiteles” én az, amelynek szavát a spirituális úton járóknak követnie kell, amikor az egyes vallási tanok és gyakorlatok elfogadására kerül a sor. Aupers és Houtman szerint az alternatív spiritualitás területén megfigyelhető sokféleség inkább ennek a koherens doktrínának az eredménye, nem pedig cáfolója. Hiszen, ha valaki elfogadja a tant, miszerint a „hiteles” énjére kell hallgatnia a spirituális útján, akkor a tradicionális vallásosságra jellemző szabálykövetés helyett sokkal nagyobb szabadságot él meg abban, hogy milyen hagyományokat tud integrálni világnézetébe. Az adott tanok kiválasztása viszont a hitrendszer szerint valójában ugyan annak az igazságnak a keresését segíti (Aupers – Houtman 2006: 9). Aupers és Houtman megállapítása, hogy társadalomtudományi perspektívából nézve naivitás kritika nélkül elfogadni az alternatív spiritualitás individualista önmeghatározását, miszerint az emberek saját maguktól alakítják ki egyéni spiritualitásukat. Az „ön-spiritualitás” fentebb részletezett tanának elfogadásáig ugyanis megfigyelésük szerint egy szocializációs út vezet, mely során a különböző spirituális, ezoterikus könyveken, tartalmakon túl alternatív spiritualitáshoz kapcsolódó képzések, szolgáltatások, csoportos foglalkozások játszanak jelentős szerepet. A szocializációs úton elindulóakra jellemző egyfajta tudáséhség, melynek hatására egyre több alternatív spiritualitáshoz kapcsolódó kurzuson, foglalkozáson vesznek részt, egyre több hasonló gondolkodású emberrel kerülnek kapcsolatba. Ezen kapcsolatok és benyomások hatására kezd el kialakulni az egyénben egy alternatív értelmezési keret a világ megértésére, új szótárral és szimbólumokkal, amelyek segítségükre vannak spirituális élményeik interpretálásában és kommunikálásában (Aupers – Houtman 2006: 12).

Az alternatív spirituális segítői hivatás vizsgálata

Az interjúalanyok spirituális segítővé válásig vezető útja

A kutatásom során 13 olyan személlyel készítettem narratív interjút 2023 nyarán, akik vagy kiegészítő tevékenységként, vagy akár teljes állásban spirituális segítőként nyújtanak szolgáltatásokat a hozzájuk fordulóknak. Praxisukban jellemzően több különböző gyakorlati rendszer elemeit ötvözték. Az általuk igénybe vett rendszerek a következők közül kerültek ki: asztrológia/asztrozófia, numerológia, Tarot kártya, transzlégzés, kronobiológiai pszichogenetika, fényttest felébresztése, extrapszichológia, parapszichológia, homeopátia, samanizmus, spirituális családállítás, az energiagyógyítás bizonyos típusai (reiki, pránanadi), jóga, előző élet meditáció, illetve coaching. Az interjúk készítésekor 10 interjúalany élt és praktizált Budapesten, 2 interjúalany Veszprém vármegyében, 1 pedig Fejér vármegyében volt aktív. Az interjúalanyok többsége a negyvenes éveiben járt. A legfiatalabb interjúalany a húszas évei végén járt az interjú elkészültekor, a legidősebb pedig a hatvanas évei második felében. Az interjúalanyok családjának valláshoz való viszonyáról kiderült, hogy 8 interjúalany származik keresztény hagyományokat ápoló családból, 5 interjúalany gyerekkorában viszont nem játszott jelentős szerepet a vallás. A vallási háttér kérdése azért érdekes számunkra, mert a jelenleg Magyarországon aktív alternatív spirituális gyakorlók között elvétve találhatunk csak olyat, aki olyan családban nevelkedett, ahol az alternatív spiritualitás jelentette a kiindulási alapot, tehát az alternatív spiritualitás melletti elköteleződés egy felnőttként bekövetkező esemény számunkra. A keresztény hagyományokat ápoló családok esetében a vallásos nevelés intenzitása változó volt, ám ettől függetlenül az interjúalanyok mind viszonylag fiatal korban elkezdtek eltávolodni a vallásosságtól, ahogy az egyházi keretek által nyújtott válaszok elégtelennek bizonyultak a bennük felmerülő kérdésekre.

„Az igazság az, hogy már így gyerek, vagy ilyen fiatal koromban, tinédzser koromban volt az elsőáldozás meg bérmlás, akkor is azért több... több olyan kérdést fölvetett számomra a dogmatikus egyház által kommunikált tanok, ami igazából nem adott választ a kérdéseimre.” László (44)⁶

A fiatal korban meginduló eltávolodás az egyházas vallásosságtól felnőttkorra teljesedett ki. A vallásos nevelésben nem részesülő interjúalanyok ezen az eltávolodási folyamaton nem mentek keresztül, ám rájuk is jellemző volt, hogy a világ összefüggéseit firtató kérdéseikre egy darabig nem kaptak sehol kielégítő válaszokat. Vallásos neveltetéstől függetlenül mind beszámoltak egy felnőttkorban bekövetkező kereső fázisról, amikor valamilyen elakadással vagy nehézséggel szembesültek az egyéni életük terén, amellyel kapcsolatban a konvencionálisabb utak – legyenek ezek egyházi tanítások, a tudományos magyarázatok, vagy esetleg a szociális ellátórendszer – nem tudtak kielégítő támaszt nyújtani. Az elakadás bizonyos esetekben pusztán spirituális/intellektuális jellegű volt, de több interjúalany valamilyen konkrét krízishelyzettel, betegséggel kapcsolatban élte meg úgy, hogy nem tud túllendülni a nehézségein. Ebben az időszakban érte őket valamilyen alternatív spiritualitással kapcsolatos impulzus – általában egy könyv, vagy ismerős formájában – amely felkeltette az érdeklődésüket. Ezt követően a spirituális, ezoterikus témákkal kapcsolatos olvasásélmények meghatározóvá váltak az interjúalanyok számára. A témával való kezdeti találkozást egy több éves folyamat követte, amikor az interjúalanyok különféle könyveket, tanfolyamokat, tanítókat ismertek meg, általuk gyarapították a tudásokat az alternatív spiritualitásról.

„Ez annyira izgalmas, hogy ami eddig ott volt az orrunk előtt, arról ugye van egy elképzelésünk, és aztán kiderül, hogy valami teljesen más van mögötte, de hogy feltárul, és ráláthatunk olyan dolgokra, amire eddig nem. Ugye aztán az embernek lesz egy ilyen... Úgy mond egy ilyen tudásszomja, és egyre többet akar belőle. És akkor szerintem, aki elindul ezen az úton, annak nem igazán van megállás, mert hát élethosszig tanulunk.” Anita (43)

A több évig tartó elmélyülés időszakát követően jutottak el arra a pontra az interjúalanyok, hogy egyszerű spirituális keresőből továbbléptek a spirituális segítői pálya felé, elköteleződve az alternatív spiritualitás valamelyik ágazata mellett. Az alternatív spirituális segítői hivatás felvállalása jelentős mérföldkövet jelentett az életükben. Az a világ, amely korábban inkább a privát meggyőződésük és a magánéletük területére korlátozódott, idővel sokkal nagyobb jelentőségre tett szert – ez pedig azt is jelentette, hogy a szélesebb értelemben vett környezetük előtt is fel kellett vállalniuk énjüknek ezt a részét. Az alternatív spirituális meggyőződéseknek ez a nyílt felvállalása gyakran vezetett nézeteltérésekhez és konfliktusokhoz, akár közeli hozzátartozókkal is. Mivel az interjúalanyok nagy része már bőven benne járt felnőtt éveiben, mire ezt a döntést meghozta, gyakran találkoztak megdöbbenéssel vagy meg nem értéssel. Ami a közeli hozzátartozókkal való kapcsolatot illeti, az itt tapasztalt feszültségek idővel stabilizálódtak – vagy azáltal, hogy a hozzátartozók idővel megértették, mivel is foglalkozik az interjúalany pontosan és miért fontos ez számára, vagy azáltal, hogy kölcsönösen kitapasztalták, mely témákat érdemes kerülni az egymással való interakcióban. Az interjúalanyok kapcsolati hálójában viszont mindeközben jelentősen kibővült más, alternatív spiritualitással foglalkozó személyekkel, akikkel tartalmas barátságokat tudtak kötni, vagy szakmai együttműködést tudtak létrehozni egymással. Más, korábbi kapcsolataik, barátságaik viszont háttérbe szorultak, ahogy az életükben egyre nagyobb szerepe lett az alternatív spiritualitásnak. Bár a legtöbb interjúalany beszámolt arról, hogy nehezen élte meg az emberi kapcsolataiban bekövetkező változásokat az alternatív spiritualitást övező negatív sztereotípiák miatt, erős elhivatottságtudat volt bennük, ami miatt nem döntenének másképpen.

⁶ Az interjúrészletek anonimizált formában jelennek meg a tanulmányban.

„Ehhez kapcsolódóan egy borzasztó erős hívás volt bennem, és azért simán, simán otthagytam mindent. Bár mondták, hogy innen [az orvosi állásából – szerk.] elmenni, pláne egy ilyenre, ami még bizonytalan is, az örültség.” Zoltán (67)

Az alternatív spirituális segítői szerepekör

Az alternatív spirituális segítői szerep felvállalása nemcsak a társas kapcsolatait alakította át az interjúalanyoknak, alapjaiban formálta át az életvitelüket, beleértve a munkához való viszonyukat. A megkérdezettek közül 8 arról számolt be, hogy kizárólag spirituális szolgáltatások nyújtásával keresi meg jövedelmét, 5 interjúalany egyéb kereső tevékenység mellett nyújt spirituális szolgáltatást. A gyakorlatban az alternatív spirituális segítői hivatás lényegében egy vállalkozás üzemeltetését jelenti.

„...létrehoztam magamnak egy saját céget. Ez most így lehet, hogy furán hangzik, mivel ilyen [spirituális] dologgal foglalkozunk, de ha mindent lerántasz, itt is ugyanarról van szó. Ez ugyanolyan gazdasági egység ebből a szempontból.” Andrea (52)

A konkrét szolgáltatás természete aszerint mutat változatosságot, hogy az interjúalany milyen jellegű gyakorlatot választott ki spirituális praxisa alapjául. Például az előző életekbe tett utazásokra specializálódó interjúalany vezetett meditációt biztosít a hozzá fordulóknak, a homeopátiára szakosodó interjúalany praxisa viszont inkább a komplementer medicina területére sorolható, vállaltan spirituális háttérrel. A meginterjúvált spirituális segítők általában egyszerre egy klienssel foglalkoznak, ezen kívül jellemző aktivitásukra kiscsoportos foglalkozások, kurzusok szervezése, vagy éppen a nagyobb közönség előtt való előadások elvállalása. Több interjúalany tanítói tevékenységet is végez, mely keretében átadja saját tudását a hozzá fordulóknak. Az interjúkból kiderült, hogy az alternatív spirituális segítői szerepekör nem merül ki a kliensekkel és tanítványokkal való foglalkozásban, hanem a hasonló pozícióban lévőkkel való „szakmai” kapcsolattartás is részese. Az egyes interjúalanyok között jelentős különbségek voltak abban, hogy mennyire szorosan működnek együtt más spirituális segítőikkel. Bizonyos esetekben ezek a kapcsolódások kimerültek egy egymást támogató baráti viszonyban, más interjúalanyok pedig komolyabb együttműködésekről is beszámoltak, legyen az egy tábor megszervezése, egy-egy kiscsoportos foglalkozás közös levezénylése, vagy akár egy oktatási program közös működtetése.

„Csinálunk elvonulásokat, táborokat, ahol megtapasztaltam én is azt, hogy mekkora ereje van a csoportnak, és ez számomra egy nagyon pozitív dolog. [...] Én nagyon sokat jártam ugye az egyéni utamon is, mondjuk akár a rendszerállításra, családállításra, olyan csoportokba, ahol, ami önfejlesztő csoportok... Tehát ahol egymást tudjuk támogatni, bizalmi légkör van. És azért ezt megtapasztalni... Az egy nagyszerű dolog.” Anita (43)

Az interjúalanyok beszámolóiból kiderült, hogy személyes ismeretségeiken túl is aktívan figyelemmel kísérték az alternatív spiritualitás területén aktív egyéb szereplőket Magyarországon, illetve a nemzetközi szinten is. Megítélésük szerint az alternatív spiritualitás iránt érdeklődők bőséges kínálatból tudnak válogatni, amikor spirituális konzultációt kívánnak igénybe venni. Rámutattak azonban, hogy ezen a területen nincs életben semmilyen minőségbiztosítási, vagy akkreditációs rendszer, amely védené a klienseket a kihasználástól.

„A problémám nekem ezzel az egészszel tényleg csak az, hogy sokan a spiritualitásban kifejezetten üzletet látnak, és csak azt. És akkor mindenféle képzettséggel, vagy ilyen icipici képzettséggel elkezdnek foglalkozni páciensekkel, elkezdik ezt tanítani. Tehát nagy a kutyvasz, amit most ebben az egész rendszerben- tehát borzasztóan meg kell nézni azt, hogy kinek hisz az ember, kinek a könyvét olvassa el, kinek az előadását hallgatja meg, mert tényleg azt gondolják sokan, hogy ez egy jó üzlet.” Zoltán (67)

Az interjúalanyok évek elmélyült munkájával jutottak el arra a szintre, hogy magabiztosabban meg tudják ítélni, mely tanításokat tartják elfogadásra érdemesnek, és mely tanítás mögött látják úgy, hogy pusztán üzleti érdek vagy komoly tudást nélkülöző felszínes érdeklődés húzódik meg. Saját spirituális útjuk kezdetén szembesültek azzal, hogy végtelennek tűnő mennyiségű könyv, előre felvett/élőben megtartott előadás, honlap, workshop, tanfolyam elérhető számukra spirituális témákban, ám ahhoz már nehéz útmutatót találni, hogy ebben az információbőségben mi alapján lehet eligazodni. A jelenlegi helyzetben sem tapasztaltak ebben változást; más tanítók/segítők tartalmait látva nem mindig érezték úgy, hogy az megfelelő minőségű információt közvetít, illetve saját klienseiktől is volt, hogy visszahallottak olyan információkat a másoknál tett látogatásokkal kapcsolatban, amiket helytelennek, károsnak ítélték meg lélektani szempontból.

„Azért, ha valaki elmegy egy asztrológushoz vagy valakihez, aki spiritualitással foglalkozik, akkor arra számít, hogy ő kap valamit. Valami tudást, valami információt. De ki szűri meg amúgy, hogy mit kap és mit nem? Senki. [...] És én azt gondolom, hogy ezért nem jó a helyzete [az alternatív spiritualitásnak], mert hogyha te például el akarsz menni egy asztrológushoz, – és nem azt mondom, hogy én vagyok a hű, de nagyon okos meg ügyes –, mi alapján fogod eldönteni... vagy mi alapján dönti el, hogy ki, hova megy? És hogy az a közösség, vagy az a tanító, vagy bárki, az tényleg tisztán próbál nyilatkozni? És ez baj. És innentől kezdve, hogy ha valaki megkérdőjelezi a spiritualitás létjogosultságát, azt gondolom, hogy meg is értem, mert adnak nagyon rossz példák. Tehát, hogy ez egy nagyon heterogén társadalom, most ha lehet így mondani. Nagyon, nagyon heterogén.” Mariann (42)

Ezeknek az aggályoknak a kifejezését azonban nem követte egyértelmű cselekvési javaslat arra vonatkozóan, hogy hogyan lenne érdemes valamilyen minőségbiztosítási rendszert kiépíteni az alternatív spirituális szolgáltatások területén. Ennek nem az az oka, hogy az interjúalanyokat ne foglalkoztatta volna egy lehetséges megoldás kigondolása. Sokkal inkább arról van szó, hogy bármilyen konkrét megoldás gondolata elkezdett bennük körvonalazódni, az egy hierarchikus berendezkedésű intézményrendszer kialakulásának az irányába mutatott, amit pedig határozottan elutasítottak.

„Hogyha azt mondanánk, hogy »jó, akkor Mariann, itt van, felvetett egy ilyen problémát, mi a megoldás?«. Nem tudom, mert nem tudnám, hogy kik lennének az arra érdemes személyek, akik meghatároznák azokat a határokat és azokat a kódexeket, meg azt az intézményesítési keretrendszert, ami ebben működőképes lenne. [...] Tehát nem lenne az a javaslatom, hogy intézményesítsünk, mert az pont azt a fajta szabad gondolkodást venné el, ami amúgy a spiritualitásnak a sajátja.” Mariann (42)

Több interjúalany hangot adott annak a meggyőződésének, hogy az alternatív spirituális szolgáltatást nyújtók közötti szelekciót lényegében az határozza meg, hogy mennyire képes egy spirituális segítő/tanító megragadni a hallgatóságát. Az elégedett kliens ugyanis nagyobb eséllyel fogja másoknak is ajánlani a szolgáltatást, ezzel elősegítve a spirituális segítő sikerét. A spirituális gyakorlatok és szolgáltatások közötti egyéni ízlés szerint való válogatást tehát kiegészíti a személyes ajánlások rendszere, amelyben egy-egy spirituális segítő/tanító a korábban hozzá fordulóknak dicsérete alapján nyer nagyobb hitelességet.

„Nyilván ez egy olyan dolog, hogy... ha divatba jön valami, akkor azt ugye az is csinálja, aki... nem ért hozzá. De előbb-utóbb azok maradnak meg, pont a kínálat miatt ezen területen, akik... akik meg tudják tartani az embereiket, vagy a... az ott megélt tapasztalatok miatt az emberek szájáról szájra adják egymásnak. Hogy kihez érdemes menni és kinél vannak valódi foglalkozások.” Ági (48)

Természetesen a meginterjúvoltak nem kizárólag egyéni ajánlásokon keresztül építették ki klientúrájukat. Minden interjúalany tett magáról elérhetővé legalább annyi információt az interneten, amelyből egyértelműen kiderül, hogy milyen típusú spirituális szolgáltatást nyújt,

és hogyan lehet vele kapcsolatba lépni. Ezen az alapvető szinten túl több interjúalany egész honlapot épített fel magának, ahol önmaguk bemutatásán kívül elérhetővé tettek a látogatók számára spiritualitással kapcsolatos anyagokat, blogbejegyzéseket. Voltak olyan interjúalanyok, akik egy közösségi média platform létrehozásával közvetítettek hasonló jellegű információkat. Azok az interjúalanyok, akik nem építettek maguknak saját honlapot vagy közösségi média oldalt, jellemzően valamilyen alternatív spiritualitással foglalkozó szervezet honlapján belül prezentálták önmagukat. Egy honlapon belül jellemzően akkor jelenik meg egyszerre több spirituális segítő/tanító, hogyha valamilyen szintű szakmai együttműködésben vannak. Hasonló társulásokra példa a Tiszta Forrás Parapszichológiai és Természetgyógyászati Intézet,⁷ az Aura Krono Stúdió,⁸ a Mantra Szabadegyetem,⁹ vagy a Boszi Suli¹⁰. Az alternatív spiritualitás területén aktív személyek számára remek megjelenési lehetőséget biztosít még az Everness Fesztivál, Magyarország legnagyobb önismereti és életmód fesztiválja.¹¹

Az interjúalanyok online térben való bemutatkozása elsősorban arra irányult, hogy biztassa a látogatókat a velük való kapcsolatfelvételre, vagy felhívja a figyelmet a közeljövőben induló kurzusokra, programokra, amelyekre még van lehetőség csatlakozni. A meginterjúvált spirituális segítők esetében a személyes kontaktust követelő interakciók (személyes konzultáció/kezelés/képzés, csoportos foglalkozás/képzés) voltak a spirituális tudásátadás és tanácsadás elsődleges kommunikációs formái. Volt példa a videohíváson keresztül történő kapcsolatfelvételre is, főként az egy személy számára történő tanácsadás, vagy önismeret elmélyítését célzó beszélgetések esetében. Az interjúalanyok egy része ezeken az élő időben történő kapcsolódási formákon túl is tett erőfeszítéseket gondolatainak terjesztésére, ám a konkrét kivitelezésben változatos megoldásokhoz folyamodtak. Két interjúalany adott ki könyvet magyar nyelven, spiritualitáshoz kapcsolódó témában, de többen említették jövőbeli szándékukat könyv írásával kapcsolatban. Jellemző volt még a blogbejegyzések közzététele, akár saját honlapjukon, akár valamilyen közösségi média platformon. Az oktatással is foglalkozó interjúalanyok közül volt olyan, aki tudatosan készült előadásai videóra vételére, majd ezeket elérhetővé tette YouTube-on, valamint saját honlapján. Több interjúalany beszámolt arról, hogy képzőművészeti tevékenységében is teret enged spiritualitásának, ezt nyíltan kommunikálva az alkotást befogadó közönség számára is. Mivel az alternatív spiritualitás képviselőinek kommunikációs eszköztára nem képezte eredeti fókuszát a kutatásomnak, nem áll rendelkezésre elegendő információ annak megállapítására, hogy a megkérdezettek személyes kapcsolódásokon túlmutató kommunikációs tevékenységei mennyire egy tudatos marketingstratégia részei. További kutatásokban érdemes lehet mélyebben megvizsgálni az alternatív spiritualitást képviselők kommunikációs tevékenysége mögött rejlő elképzeléseket és szándékokat.

Az interjúalanyok társadalomkritikája

Miután az interjúalanyok megtalálták az alternatív spiritualitással kapcsolatos útjukat, tudatos döntés eredményeként nem köteleződtek el egyik hagyományos egyház mellett sem. Ennek ellenére nyitottak maradtak az intézményes vallások által képviselt tanokra, tehát az alternatív spiritualitás melletti elköteleződés nem járt együtt a többi vallással szembeni teljes elzárkózással. Az intézményes vallásokkal szembeni távolságtartás az intézményességből

⁷ <https://tiszaforrasintezet.hu/> (Letöltés: 2025.02.27.)

⁸ <https://aurakronostudio.hu/> (Letöltés: 2025.02.27.)

⁹ <https://www.mantraszabadegyetem.hu/> (Letöltés: 2025.02.27.)

¹⁰ <https://boszisuli.hu/> (Letöltés: 2025.02.27.)

¹¹ <https://everness.hu/fesztival> (Letöltés: 2025.02.27.)

fakadó korlátozásokkal szembeni ellenérzésekből fakadt. Az alternatív spiritualitás területen kiemelt szerepet játszó egyéni intuíció korlátozását nem tartották előnyösnek.

„Hát nézd, én először is megkülönböztetem azt, hogy hit meg vallás. Mert magukat a vallásokat ugye mindig valaki ember alkotta meg, és ugye mindegyikhez köthető valami szigorú keretrendszer, hogy ezt szabad, ezt nem. Ez az, amiben hát, hogy mondjam, amit én nem biztos, hogy jónak tartok.” Anita (43)

Az intézményes vallásokat emberi konstrukcióként jellemezték, amely azért lényeges, mert eszerint a gondolatmenet szerint az emberi közbenjárás elkerülhetetlenül eltorzítja az eredeti tanításokat – akár pusztán jószándékból való félreértelmezésről legyen szó, akár hatalmi érdekekből fakadó, tudatos módosításról. Az intézményes vallásosság korlátozó jellegét azért is nehezményezték, mert ezek a korlátozások gyakran érintették azokat az alternatív spirituális hitelemeket, amelyek meghatározták az interjúalanyok mindennapjait. A korlátozó jelleg meglátásuk szerint azért káros, mert valójában szükségtelen határokat állít bizonyos spirituális igazságok megértése elé. Saját spirituális útjukról beszámolva kiderült, hogy minden vallás tanításaiban találnak olyan elemeket, amelyekből gyarapodni tudnak, ezáltal az egyes vallások kizárólagosságának gondolatával nem tudtak azonosulni.

„Azt viszont károsnak tartom, azt a részét, hogy... hogyha az egyiknél leteszi a voksát, akkor elutasítja az összes többi, ami a másikban van. Viszont lehet, hogy a másikban van valami, ami ebből tényleg hiányzik. [...] Úgyhogy ezért is tartom károsnak, hogyha fix vallásokhoz tartozónak vallja magát az ember, mert azok a tanítások, azok annyiszor meg lehetnek már buherálva, meg másítva.” Tamara (29)

Az, hogy az alternatív spirituális miliő tagjai ilyen nyitottan kezelik a különböző vallásokból való inspirálódást, egy összekötő mögöttes gondolat hiányában vezethetne a korábban idézett szakirodalomból megismert kaotikus, koherenciát nélkülöző hitvilághoz. A jelen kutatás során megkérdezettek esetében azonban egyáltalán nem erről van szó. Az interjúalanyok osztották a perennalista elképzelést, miszerint minden vallás mögött meghúzódik egy végső spirituális igazság, amelyet meg lehet érteni a különböző vallási hagyományok elemein keresztül. Meg voltak róla győződve, hogy az egyes vallások közötti különbségek valójában formai eltérések, de a lényegüket tekintve a különböző vallások ugyanarról az igazságról beszélnek.

„És azért vannak univerzális dolgok, amik... Én azt gondolom egyébként a vallásokról, hogy gyakorlatilag mindegyik ugyanarról beszél valahol, csak legfeljebb más aspektusát emelte ki, és... az akkori korban, az akkori embereknek, 'satöbbi. Nyilván azóta meg rengeteg torzuláson ment át mindegyiknek az üzenete, de hogy azért így alapvetően szerintem, ha elmélyed benne az ember jobban, akkor azért nagyon sok hasonlóságot talál, csak mondom, máshogy kommunikálják.” István (41)

Ami miatt még ellentétbe helyezték magukat az egyházas jellegű vallásossággal, az az, hogy alapvetően elutasították a tekintélyelvűség eszméjét. A vallási tekintélyek követése helyett a belső tapasztalásokat és megérzéseket emelték ki, mint a spirituális fejlődés hiteles iránytűi. A meggyőződésük szerint ugyanis létezik az embernél magasabb rendű valóság, az egyének pedig sok, nagyon különböző úton tudnak eljutni addig, hogy felismerjék ennek a valóságnak az összefüggéseit.

Az interjúalanyok valamilyen szinten mind úgy jellemezték magukat, mint akik lázadnak a fennálló rendszer ellen. Ez a rebellis jelleg volt, akinél annyiban nyilvánult meg, hogy egy emberek lakta településtől távolabb eső hegyoldalon rendezte be otthonát, hogy a társadalomtól minél függetlenebbül tudja élni életét. Olyan interjúalany is akadt, aki ennél sokkal nyíltabban fejezte ki ellenállását, írásaiban kritizálva az általa problémásnak ítélt hatalmi elit tevékenységét, abban a reményben, hogy ezzel hozzájárul az emberek tudatosabbá válásához. Bár alapvetően úgy tekintettek magukra, mint akik a társadalom fősodrán kívül

állnak, abban mégis egyezett a meglátásuk, hogy az általuk képviselt tudásnak van relevanciája az emberiség számára.

„Ugye a kritikus tömeg, hogy sok spirituális, ezoterikus író megfogalmazza a kritikus tömeg elérését, meg ugye kollektív tudatszint emelkedést tud hozni. Ebből az irányból meg tényleg jó. [...] Ha összeadódik ez a sok nagyobb erő, ugye a kapcsolódások által létrejött erő, akkor az már akár tényleg jobb esetben felfele is el tudja indítani... globális szinten az embereket.” Tamara (29)

Az interjúalanyok úgy gondolták, hogy az alternatív spiritualitásban benne rejlik az a potenciál, hogy a távolabbi jövőben szélesebb körben is elterjedjen a társadalomban, és pozitív változáshoz segítse hozzá az emberiség egészét. Az interjúalanyok borúlátóan értékelték jelen korunk fejleményeit, legyen szó a közelmúltban kirobbant fegyveres konfliktusokról, a gazdasági nehézségekről, a COVID-19 világjárványról, belpolitikai válságokról, vagy éppen a mesterséges intelligencia fejlődéséről és elterjedéséről. Az interjúalanyok között nem volt összhang abban, hogy melyik felsorolt tényezőről számoltak be, mint ami kifejezetten aggasztja őket, de a felsorolt problémákat mindig az alternatív spiritualitással összefüggésben vázolták fel. Lehetségesnek tartották ugyanis a világ sorsának pozitív irányba való elmozdítását. Úgy gondolják, hogy ehhez a folyamathoz először arra van szükség, hogy az emberek elkezdjenek önmagukon dolgozva pozitív irányba változni, ezzel befolyásolva a környezetüket, lehetővé téve a nagyobb léptékű átalakulásokat.

„2032 után [...] egy újfajta világrendnek szerintem el kéne indulnia. Na most az, hogy az milyen lesz, abba' én azt gondolom, hogy még az emberiségnek nagyon sok teendője van. Szerintem teljesen abban a pillanatban vagyunk, amikor ezt jó irányba lehetne fordítani...” Mariann (42)

A megkérdezettek tudatában voltak az alternatív spiritualitás jelenkori marginalizált helyzetének a vallási szintéren, ám úgy látták, hogy az alternatív spiritualitásban megvan a potenciál, hogy a távolabbi jövőben egészében megváltoztassa a társadalom működését, egy kiegyensúlyozottabb létformát biztosítva. A mindennapi munkájuk során, amikor a hozzájuk forduló egyéneknek segítenek a lelki és testi egyensúlyuk megtalálásában és megőrzésében alternatív spirituális gyakorlatokon keresztül, valójában hosszú távon ezt a víziót támogatják, bízva a jövőbeli pozitív változásokban egy nehézségekkel tűzdelt korszakban.

Összegzés

A tanulmány az alternatív spirituális vallási irányzat magyarországi vonatkozásaiba nyújt betekintést egy 2023-ban végzett, narratív interjúkon alapuló kutatás eredményeinek összegzésével. Az ismertetett eredmények 13, az alternatív spiritualitáshoz kapcsolódó területen aktív személy narratíváinak elemzésén alapulnak. A szakirodalmi áttekintés bemutatja az alternatív spiritualitás jelenkori állapotáig vezető utat, a New Age mozgalom kialakulásától kezdve (Hanegraaff 1996, Melton 2007, Taves – Kinsella 2014, Houtman – Aupers 2007, Fuller 2001, Heidl – Szilárdi 2022). A vallási irányzatot övező változások hatására a szakirodalomban nem alakult ki konszenzus azzal kapcsolatban, hogy a korábban általánosan elfogadott New Age kifejezést melyik lehetséges megnevezés váltsa le a vallási jelenség megfelelő meghatározására (Tromp – Pless – Houtman 2024). A tanulmányban az alternatív spiritualitás megnevezés mellett foglalkozunk állást, ezzel összefüggésben bemutatva az alternatív spirituális irányzat olyan meghatározó jellemzőit, mint a vallási intézményességgel kapcsolatos szkepticizmus (Berghuijs et al. 2013: 778), a belső megérzések útmutatásának követése külső autoritások helyett (Heelas 1996: 21), a kritikus attitűd a „hivatalos” vallások és a szekuláris tudomány bizonyos eszméivel kapcsolatban (Sutcliffe – Bowman 2000: 2), a dualizmus és redukcionizmus eszméivel kapcsolatos elutasítás, valamint a „holisztikus” megközelítésre

törekvés (Hanegraaff 2000: 291), és a különböző vallási elemek perennalista meggyőződéstől vezérelt ötvözése (Aupers – Houtman 2006: 6).

Az interjúalanyok az általuk nyújtott spirituális szolgáltatás miatt lettek kiválasztva a kutatás során. Mindannyian felnőttként kezdtek el érdeklődni az alternatív spiritualitáshoz kapcsolódó tanítások iránt, bár már fiatalabb korukból is idéztek fel emlékeket egyfajta tudáséhségről a spiritualitás területét illetően, amit a számukra elérhető világmagyarázatok nem tudtak kielégíteni. Az alternatív spiritualitással való első találkozásukat követően évekig tartó tanulási és szocializációs folyamatról számoltak be, amely során egyre több spiritualitáshoz kapcsolódó könyvet olvastak, tanfolyamokon vettek részt, és hasonló gondolkodású emberekkel ismerkedtek meg. Bár a spirituális utat úgy jellemezték, mint amely folyamatos tanulással és fejlődéssel jár, idővel egyre magabiztosabbá váltak saját tudásukat illetően, és megfogalmazódott bennük az igény, hogy másokat segítsenek/tanítsanak az általuk elsajátított spirituális gyakorlatokon keresztül. Konkrét tevékenységük jellemzően egyéni munkát jelent, emellett jellemző a más spirituális segítőkkel való összefogás is. A közvetlen környezetükkel való együttműködésen kívül aktívan figyelemmel kísérték a spiritualitás területén aktív szereplőket. Elbeszéléseik meghatározó eleme volt az a kérdéskör, hogy a spirituális szolgáltatások iránt érdeklődők mi alapján tudják kiválasztani a számukra megfelelő spirituális segítőt, központosított minőségbiztosítás híján. Bár meglátásuk szerint az alternatív spiritualitás egyik központi jellemzője a szabad gondolkodás és intuíció kiemelt pozíciója, ezzel együtt világosan különbséget tettek alacsony és magas színvonalú spirituális szolgáltatások között. Elutasították tehát a gondolatot, hogy egyéni intuícióját követve mindenki egyenértékű spirituális felismerésekre juthat. Szakmájuk minőségének biztosítására nem tettek konkrét lépéseket, mivel úgy látták, egy szigorúbb ellenőrzési rendszer kiépítése olyan hierarchikus berendezkedést eredményezne, amely ellentétes a spiritualitással kapcsolatos meggyőződéseikkel. Alapvetően elhatárolódtak az intézményes formában működő vallásoktól, mivel úgy látták, az intézmények által lefektetett szabályok korlátozzák az egyéni intuíció kibontakozását. Meglátásuk szerint minden vallás mögött meghúzódik egy végső spirituális igazság, amelyet meg lehet érteni a különböző vallási hagyományok elemein keresztül, ám az egyénnek saját megérzéseire hagyatkozva kell eldöntenie, mely tanokat tartja helyesnek, nem pedig egy vallási autoritás iránymutatását követve. Az interjúalanyok valamilyen szinten mind úgy jellemezték magukat, mint akik lázadnak a fennálló rendszer ellen. A társadalommal szemben kifejezett kritikájuk célja, hogy felhívják a figyelmet egy világnézeti útra, amely meglátásuk szerint összhangban van azzal a spirituális síkkal, amely meghatározza a világ működését. Egyéni erőfeszítéseikkel az alternatív spiritualitás térnyerését igyekeznek támogatni, ezzel elősegítve annak a lehetőségét, hogy egyre többen találjanak spirituális harmóniára.

Irodalom

Albanese, Catherine L. (2007) *A Republic of Mind and Spirit: A Cultural History of American Metaphysical Religion*. New Haven, CT, Yale University Press. <https://doi.org/10.1086/595898>

Ammerman, Nancy Tatom (2013) Spiritual But Not Religious? Beyond Binary Choices in the Study of Religion. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 52(2). 258–278. DOI:[10.1111/jssr.12024](https://doi.org/10.1111/jssr.12024)

Aupers, Stef – Houtman, Dick (2006) Beyond the Spiritual Supermarket. The Social and Public Significance of New Age Spirituality. *Journal of Contemporary Religion*, 2006/21. 1–31. <https://doi.org/10.1080/13537900600655894>

Berghuijs, Joantine – Pieper, Jos – Barker, Cok (2013). New Spirituality and Social Engagement. *Journal for the Scientific Study of Religion* 52(4), 775–792. <https://doi.org/10.1111/jssr.12062>

Bowman, Marion (1999) Healing in the Spiritual Marketplace: Consumers, Courses and Credentialism. *Social Compass*. 46(2). 181–189. <https://doi.org/10.1177/003776899046002007>

Fuller, Robert C. (2001) *Spiritual, But Not Religious: Understanding Unchurched America*. New York, Oxford University Press. <http://dx.doi.org/10.1093/0195146808.001.0001>

Hamilton, Malcolm (2000) An analysis of the Festival for Mind-Body-Spirit, London. In: Sutcliffe, Steven – Bowman, Marion (2000) *Beyond New Age: Exploring Alternative Spirituality*. Edinburgh, Edinburgh University Press. <https://doi.org/10.1515/9781474497015>

Hanegraaff, Wouter Jacobus (1996) *New Age Religion and Western Culture. Esotericism in the Mirror of Secular Thought*. Leiden, Brill. <https://doi.org/10.2307/jj.18255037>

Hanegraaff, Wouter Jacobus (2000) *New Age Religion and Secularization. Religions in the Disenchanted World*, 20.0/3. 288–312. <http://dx.doi.org/10.1163/156852700511568>

Hanegraaff, Wouter Jacobus (2007) The New Age Movement and Western Esotericism. In: Kemp, Daren – Lewis, James R. (2007 szerk.) *Handbook of New Age*. Leiden – Boston, Brill. 25–50. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004153554.i-484>

Hanegraaff, Wouter Jacobus (2009) New Age Religion. In: Woodhead, L. – Kawanami, H. – Partridge, C. (2009 szerk.) *Religions in the Modern World*. New York, Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315694443>

Hawken, Paul (1975) *The Magic of Findhorn*. Glasgow, Fontana/Collins.

Heelas, Paul (1996) *The New Age Movement. The Celebration of the Self and the Sacralization of Modernity*. Oxford, Blackwell Publishers.

Heidl Sára – Szilárdi Réka (2022) Privát vallásosság, spirituális közösség. Az Everness Fesztivál résztvevőinek vallási/spirituális vizsgálata. *Erdélyi Társadalom*, 2022/1. 81–96. DOI:[10.17177/77171.268](https://doi.org/10.17177/77171.268)

Houtman, Dick & Aupers, Stef (2007) The Spiritual Turn and the Decline of Tradition: The Spread of Post-Christian Spirituality in 14 Western Countries, 1981 -2000. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 2007/3. 305–320. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-5906.2007.00360.x>

Kamarás István (1993) Önmegváltás vagy önpusztítás? Tájékoztató a New Age-hez és az új vallási mozgalmakhoz. *Iskolakultúra*, 1993/3. 38–41.

Kapusta, Jan – Kostíćová, Zuzana Marie (2020) From the Trees to the Wood: Alternative Spirituality as an Emergent 'Official Religion'? *Journal of Religion in Europe*. 13(3-4). 187–213. DOI:[10.1163/18748929-20211525](https://doi.org/10.1163/18748929-20211525)

Knoblauch, Hubert (2010) Popular Spirituality. *Anthropological Journal of European Cultures*, 2010/1. 24–39. <https://doi.org/10.3167/ajec.2010>

MacKian, Sara (2012) *Everyday Spirituality. Social and Spatial Worlds of Enchantment*. New York, Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230365308_1

Melton, Gordon J. (2007) Beyond Millenarism: The New Age Transformed. In: Kemp, Daren – Lewis, James R. (2007 szerk.) *Handbook of New Age*. Leiden – Boston, Brill. 77–102 <https://doi.org/10.1163/ej.9789004153554.i-484>

Possamai, Adam (2003) Alternative spiritualities and the cultural logic of late capitalism. *Culture and Religion*. 4(1). 31–45. <https://doi.org/10.1080/01438300302807>

Rigby, Andrew – Turner, Bryan S. (1972) Findhorn Community, Centre of Light: A Sociological Study of New Forms of Religion. In: Hill, Michael (1972 szerk.) *A Sociological Yearbook of Religion in Britain* 5. London, SCM Press. 72–86.

Spangler, David (1984) *The Rebirth of the Sacred*. New York, Dell Pub. Co.

Sutcliffe, Steven – Bowman, Marion (2000) *Beyond New Age: Exploring Alternative Spirituality*. Edinburgh, Edinburgh University Press. <https://doi.org/10.1515/9781474497015>

Sutcliffe, Steven J. – Gilhus, Ingvild Saelid (2014) „All mixed up” – thinking about religion in relation to New Age spiritualities. In: Sutcliffe, Steven J. – Gilhus, Ingvild Saelid (2014 szerk.) *New Age Spirituality. Rethinking Religion*. New York, Routledge. 1–16. <https://doi.org/10.4324/9781315729541>

Szilárdi Réka – Sárközy Csongor (2017) Ezotéria, New Age, alternatív spiritualitás. In: Szilárdi Réka (2017 szerk.) *Vallásdömping. A magyarországi vallás piac dimenzióinak elemzése, különös tekintettel az ezoterikára és a neopogány közösségekre*. Szeged, SZTE BTK Vallástudományi Tanszék. 11–20.

Taves, Ann – Kinsella, Michael (2014) Hiding in plain sight: the organizational forms of „unorganized religion”. In: Sutcliffe, Steven J. – Gilhus, Ingvild Saelid (2014 szerk.) *New Age Spirituality. Rethinking Religion*. New York, Routledge. 84–98. <https://doi.org/10.4324/9781315729541>

Tromp, Paul – Pless, Anna – Houtman, Dick (2024) Do 'spiritual' self-identifications signify affinity with New Age religion? Survey evidence from the Netherlands. *Journal of Contemporary Religion*. 39(1). 49–67. <https://doi.org/10.1080/13537903.2024.2315809>